

DOKUMENTY

SOBORÓW POWSZECHNYCH

Tekst grecki, łaciński, polski

TOM II

(869 – 1312)

Konstantynopol IV
Lateran I • Lateran II • Lateran III • Lateran IV
Lyon I • Lyon II
Vienne

Układ i opracowanie
Ks. Arkadiusz Baron
Ks. Henryk Pietras SJ

Wydawnictwo WAM • Księża Jezuici
Kraków 2003

„Źródła Myśli Teologicznej”

Seria pod redakcją:

Adama Bandury, Arkadiusza Barona, Tytusa Górskiego, Henryka Pietrasa i Edwarda Stańka

1. Orygenes, *O zasadach*, 1996
2. Św. Atanazy, *Listy do Serapiona*, 1996
3. Pamfil z Cezarei, *Obrona Orygenesesa*,
Rufin z Akwilei, *O sfalszowaniu pism Orygenesesa*, 1996
4. Trójca Święta. Tertulian, *Przeciw Prakseaszowi*, Hipolit, *Przeciw Noetosowi*, 1997
5. Teodeoret z Cyru, *Komentarz do Listu św. Pawła Apostoła do Rzymian*, 1997
6. Orygenes, *Korespondencja*, 1997
7. Ireneusz z Lyonu, *Wykłady nauki apostoelskiej*, 1997
8. Św. Hieronim, *Komentarz do Księgi Jonasza*, 1998
9. Teodoret z Cyru, *Komentarz do I i II Listu do Koryntian*, 1998
10. Orygenes, *Komentarz do Ewangelii według Mateusza*, cz. 1, 1998
11. Grzegorz Cudotwórca, *Mowa na cześć Orygenesesa*, 1998
12. Grzech pierworodny. Augustyn, *Proces Pelagiusza*, 1999
13. Mariusz Wiktoryn, *Dziela egzegetyczne*, 1999
14. Teodoret z Cyru, *Komentarz do listów do Galatów, Efezjan, Filipian i Kolosan*, 1999
15. Pelagiusz, *Komentarz do Listu św. Pawła do Rzymian*, 1999
16. Orygenes, *Homilie o Księgach Izajasza i Ezechiela*, 2000
17. Demonologia w nauce Ojców Kościoła. Hipolit, *O antychryście*, 2000
18. Św. Jan Chryzostom, *Homilie na Ewangelię według św. Mateusza*, (cz. 1; hom. 1-40), 2000
19. Ambrozjaster, *Komentarz do Listu św. Pawła do Rzymian*, 2000
20. Teodoret z Cyru, *Komentarz do Listów do Tes., Tym., Tyt., Filem. i Hebr.*, 2001.
21. Św. Grzegorz z Nyssy, *Drobne pisma trynitarnie*, 2001
22. Klemens Aleksandryjski, *Wypisy z Theodota*, 2001
23. Św. Jan Chryzostom, *Homilie na Ewangelię wg św. Mateusza*, (cz. 2; homilie 41-90), 2001
24. *Dokumenty Soborów Powszechnych*, tom I, 2001
25. Orygenes, *Komentarz do Ewangelii według Mateusza* (cz. 2), 2002
26. *Dokumenty Soborów Powszechnych*, tom II, 2002

© Wydawnictwo WAM, 2002

Projekt okładki
Andrzej Sochacki

Wznowienie 2003

ISBN 83-7318-069-9

NIHIL OBSTAT: Prowincja Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego,
ks. Krzysztof Dyrek SJ, prowincjał, Kraków, 3 grudnia 2002 r., l. dz. 255/02.

WYDAWNICTWO WAM
ul. Kopernika 26 • 31-501 KRAKÓW
tel. (012) 62 93 200 • fax (012) 429 50 03
e-mail: wam@wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY
tel. (012) 62 93 254-256 • fax (012) 430 32 10
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

Zapraszamy do naszej KSIĘGARNI INTERNETOWEJ:
<http://WydawnictwoWam.pl>

Druk i oprawa:
Drukarnia Wydawnictwa WAM
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków

OD REDAKCJI

1. UWAGI WSTĘPNE

Przedstawienie drugiego tomu Dokumentów Soborów Powszechnych, który stanowi kontynuację poprzedniego, nie wymaga już tylu informacji wstępnych. Pragniemy je rozpocząć od podziękowania wszystkim, którzy z zadowoleniem przyjęli naszą publikację pierwszych siedmiu soborów ekumenicznych, jak również podzielili się swoimi krytycznymi uwagami. Mamy nadzieję, że po zapoznaniu się z obecnym tomem nie poskąpią nam swoich obserwacji i krytycznych uwag, których nie można przecenić nie tylko w perspektywie ewentualnego przygotowania wydania drugiego poprawionego po zakończeniu całości edycji, ale także w pracach redakcyjnych następnych tomów dokumentów soborowych.

2. RYS HISTORYCZNY

Obecny tom zawiera dokumenty soborów uznanych za powszechne w Kościele łacińskim począwszy od Soboru Konstantynopolitańskiego IV (869) aż po Sobór w Vienne (1311-1312).

Pierwszy z nich należy jeszcze do pierwszego tysiąclecia i wiąże się z tak zwanymi „synodami focjańskimi”. Jego uznanie za powszechny jest dziełem późnego średniowiecza i dotyczy tylko Zachodu. Powody takiego stanu rzeczy ukazuje prezentowany przez nas list Jana VIII do Focjusza, w którym papież odcina się od tego soboru. Jest rzeczą oczywistą, że zrozumienie tekstu tego soboru wymaga zapoznania się z tekstami «synodów focjańskich». Ponieważ niniejsze wydanie obejmuje wyłącznie teksty zgromadzeń Kościoła, które przeszły do historii jako sobory powszechne, nie ma w nim

miejsca na przytaczanie tekstów «synodów focjańskich», ani «antyfocjańskich» tego okresu (861-880), pomimo ich wielkiej wartości historycznej. Wyrażamy jednak nadzieję, że znajdą one miejsce, jak i dokumenty synodu «In Trullo» (*Quinisexta*), w planowanej przez nas edycji tekstów synodalnych pierwszego tysiąclecia, do których tak często odsyłamy czytelnika dokumentów soborowych, nie mogąc jak na razie odesłać do ich polskiego wydania.

Od połowy X wieku rozpoczyna się w Kościele łacińskim okres zwoływania szeregu synodów, które stały się instrumentem jego reformowania. Rozpoczęło się od synodów cesarsko-papieskich (962-1055), aby poprzez synody reformy gregoriańskiej oraz tak zwane «synody postne» czasów Grzegorza VII doprowadzić w XII wieku do synodów generalnych. Trzy z nich, a mianowicie prezentowane w obecnym tomie Sobór Laterański I (1123), II (1139) oraz III (1179) uznawane są od XVI wieku za powszechne. Zwieńczeniem dorobku tego «synodalnego okresu» jest niewątpliwie Sobór Laterański IV (1215), który w swoich 71 konstytucjach podjął sprawy niemalże wszystkich obszarów życia Kościoła.

Następne sobory (Lyoński I w 1245; Lyoński II w 1274 oraz w Vienne w 1311-1312) odzwierciedlają zaostrenie sporów pomiędzy papieżem a cesarstwem oraz palące problemy chrześcijańskiego świata, z jednej strony zagrożonego najazdami Czyngis Chana († 1227), Turków, Tatarów i konfliktami z Saracenami, z drugiej zaś strony próbującego między innymi poprzez krucjaty odzyskać utraconą Ziemię Świętą oraz doprowadzić do zjednoczenia Kościoła rozdartego od czasów schizmy z 1054 roku na Wschodni i Zachodni.

Nie ulega wątpliwości, że relacje pomiędzy papieżem i cesarstwem zawsze pozostawiały wiele do życzenia z obydwu stron, ale spór powstały pomiędzy Fryderykiem II a papieżem Grzegorzem IX (1227-1241) oraz Innocentym IV (1243-1254) był bez precedensu. Wspomniany papież zdecydował się pohamować ekspansjonistyczne zakusy cesarza – który swoją władzą otoczył Państwo Kościelne ze wszystkich stron, a nawet zajął jego część – przy pomocy potępienia go na soborze powszechnym (zob. Sobór Lyoński I, Bulla *Ad apostolicae dignitatis* o złożeniu z tronu cesarza Fryderyka II).

Na początku XIV wieku sytuacja uległa diametralnej zmianie. Filip Piękny, król Francji, nowej potęgi w Europie, będzie wywierał nacisk na papieża Klemensa V, aby zwołał sobór i potępił templariuszy. Nastąpiło to na Soborze w Vienne 22 marca 1312 roku.

3. OBECNE WYDANIE

W odniesieniu do układu i sposobu opracowania tekstu pozostają ważne uwagi zawarte we wprowadzeniu *Od Redakcji* w tomie pierwszym¹. Jednakże specyfika zachowanych tekstów prezentowanych tu soborów skłoniła nas do wprowadzenia innowacji mających na celu przejrzystość oraz łatwość korzystania.

Niemalże w całości są to teksty łacińskie, gdyż z Soboru Konstantynopolińskiego IV zachowały się tylko nieliczne fragmenty greckie. Pozostałe zaś prezentowane sobory tworzone były już wyłącznie w języku łacińskim. Zachowane fragmenty greckie zestawiamy w kolumnach paralelnych proponując tłumaczenie zarówno tekstu greckiego, jak i łacińskiego (zob. Sobór Konstantynopoliński IV, kan. 1 – 8; 10; 11; 14; 17; 21; 27).

Troska o zachowanie równoległości tekstu oryginalnego i jego polskiego przekładu pociągnęła za sobą umieszczanie przypisów na stronach parzystych i nieparzystych z zaznaczeniem ich numerów, podobnie jak w tomie pierwszym, w obydwu tekstach. Wszystkie informacje podane w przypisach pochodzą ze sprawdzonych przez nas wydań źródłowych. Oznacza to między innymi i to, że wyszukiwanie zależności tekstowych dokonywano w oparciu o teksty oryginalne, a nie przekłady. Jest to ważne przede wszystkim w odniesieniu do wskazanych odnośników biblijnych oraz starożytnych tekstów źródłowych. Numery przypisów umieszczone przed znakami interpunkcyjnymi odnoszą się do wyrażen bezpośrednio je poprzedzających; numery zaś umieszczone po kropce odnoszą się do całego zdania lub jeśli jest to kropka kończąca całą wyróżnioną sekcję, kanon, czy konstytucję, dotyczy jej całości.

Do każdego z soborów, podobnie jak w tomie pierwszym, podajemy zwarte wprowadzenie historyczne, ograniczające się jedynie do zarysowania tła powstania, zwołania i przebiegu soboru, oraz krótką bibliografię wskazującą na źródła tekstu oryginalnego oraz odsyłającą do opracowań dotyczących poszczególnych zagadnień poruszanych na soborze. Bardziej szczegółowe odniesienia bibliograficzne podajemy w przypisach, niejednokrotnie odsyłając do stron internetowych, które wciąż są uaktualniane.

Zasadniczo prezentujemy dokumenty wybrane przez G. Alberigo. Dodajemy wspomniany już list papieża Jana VIII do Focjusza oraz list papieża Innocentego III zwołujący Sobór Laterański IV, który był pierwszym soborem zachodnim zwołanym z poczuciem powszechności mającego się na nim

---

¹ Zob. *Od Redakcji*, 3 w: DSP 1, 10-12.

zgrupować Kościoła. Powszechność tą rozumiano odmiennie od tej, z którą się spotkaliśmy na soborach starożytnych. Wyrażała się ona między innymi w zapraszaniu biskupów reprezentujących wszystkie patriarchaty. W odniesieniu do Soboru Laterańskiego IV powszechność wskazuje na wszystkie stany Kościoła, pozostające pod przewodnictwem papieża, patriarchy Zachodu. Zaprasza więc on nie tylko biskupów, ale także zakonników oraz władców świeckich. Jest to pierwszy sobór szeroko podejmujący sprawę reformowania Kościoła oraz laikatu.

W obecnym wydaniu zachowujemy numerację przyjętą przez Alberigo. Dzielimy jednak oznaczone przez niego czasem zbyt długie fragmenty na podsekcje w taki sposób, by odszukiwanie potrzebnych wypowiedzi po polsku i po łacinie stało się łatwiejsze i pochłaniało czytelnikowi mniej czasu.

Przy podziale tekstu zasadniczo braliśmy pod uwagę jednostki tematyczne stanowiące swoistego rodzaju całość (zob. na przykład Sobór Laterański IV, konst. 50 – 52). Niejednokrotnie wyróżniamy treści nie związane wprost z podawanym tytułem danego kanonu czy konstytucji. Przykładowo konst. 15 Soboru Laterańskiego IV jest zatytułowana: *O zwalczaniu pijaństwa kleru*, ale ostatnie jej zdanie mówi o zakazie uprawiania przez duchownych myślistwa oraz polowań. Dlatego zaznaczamy je wewnętrznym numerem, aby czytelników zainteresowanych sprawami myślistwa odesłać od razu do konst. 15, 2. Szukających zaś wyjaśnienia problemu czy sobór zestawia te teksty przypadkowo, czy też wiąże się to z nadużywaniem alkoholu w czasie polowań, odsyłamy do historyków oraz znawców przedmiotu.

Niektóre z prezentowanych dokumentów szeroko cytują poprzednie sobory. W odniesieniu do takich cytatów informujemy o różnicach w tekście i wprowadzamy równoległą numerację fragmentów paralelnych. Dotyczy to przede wszystkim konstytucji nawołujących do krucjaty z Soboru Lyonńskiego I i II oraz Laterańskiego IV.

Wszystkie kanony i konstytucje posiadają w naszym wydaniu tytuł streszczający jego treść. Większość tytułów pochodzi od poprzednich wydawców. Jednakże w licznych przypadkach uznaliśmy za wskazane utworzenie brakujących, o czym każdorazowo powiadamy czytelnika podając mu ich źródło. Jeśli są one naszym dziełem, podajemy je w nawiasie kwadratowym wyłącznie w tekście polskim. Jeśli w tekście polskim i łacińskim zawarte są one w nawiasach kwadratowych, oznacza to, że zasadniczo uzupełnili je już nasi poprzednicy.

Podobnie jak w tomie pierwszym nie odwołujemy się do niedostępnych w Polsce rękopisów tekstów soborowych, ufając ich wydawcom poczynając od *Editio Romana*. Zaznaczamy jednak w tekście łacińskim wszystkie ważniejsze różnice pomiędzy istniejącymi wydaniem.

W porównaniu z pierwszym tomem, nie trudno zauważyć o wiele szersze uwzględnienie tradycji prawa kościelnego poprzez podanie w przypisach odnośników do synodów, odbytych zwłaszcza w Gallii, Afryce, Hiszpanii oraz Italii, na których wcześniej uchwalono kanony dotyczące problemów podejmowanych przez prezentowane tu sobory. Bierze się ono między innymi z wciąż rozrastającego się dziedzictwa Kościoła, które w średniowieczu było już tak duże, iż trudne do objęcia. Jakkolwiek uwzględniliśmy je w zakresie o wiele szerszym od wydania G. Alberigo oraz przekładów na nim opartych (angielski, włoski, francuski i niemiecki), to jednak zdajemy sobie sprawę, że pełne jego opracowanie wymaga jeszcze dużego wysiłku badawczego.

W ramach wspomnianej tradycji uwzględniamy ponadto średniowieczne kolekcje praw, takie jak *Dekret Gracjana*, *Decretały Grzegorza IX*, *Liber Sextus* Bonifacego VIII, *Clementinae*, kanony spisane przez Izydora z Sewilii (oraz Pseudo-Izydoriańskie), a wreszcie kolekcje Iwona z Chartres (zob. poniżej wykaz skrótów).

Mamy nadzieję, że nawiązanie do tradycji, zwłaszcza prawnej, pomoże i ułatwi badaczom opracowywanie poszczególnych tematów w perspektywie wieków poprzedzających dany sobór.

Uwzględnienie całości chrześcijańskiej tradycji, która wyrasta z podłoża religijno-społecznego, wymaga rozległej wiedzy z zakresu historii i teologii oraz dostępu do wielu tekstów źródłowych. W odniesieniu do wiedzy jeszcze raz prosimy o twórcze uwagi znawców przedmiotu. Jeśli zaś mowa o dostępie do źródeł, to z wielką wdzięcznością pragniemy uczcić pamięć pokoleń Księży i Braci Towarzystwa Jezusowego pracujących w Krakowie przy ulicy Mikołaja Kopernika, zarówno w kolegium, jak i w Wydawnictwie WAM. Gdyby nie ich zatroskanie zrodzone w poprzednich stuleciach i wciąż kontynuowane, o stan tak zwanej «Biblioteki Pisarzy», o jej zaopatrzenie w potrzebne wydania źródeł, o ich życzliwe udostępnianie, zrealizowanie naszego wydania w obecnym kształcie byłoby zgoła niemożliwe.

ks. Arkadiusz Baron
ks. Henryk Pietras SJ

Kraków, 31 października 2002 roku

SOBÓR KONSTANTYNOPOLITAŃSKI IV
(869-870)

SOBÓR KONSTANTYNOPOLITAŃSKI IV (869-870)

WPROWADZENIE

Sobór Konstantynopolitański IV został zwołany przez cesarza Bazylego I i papieża Hadriana II. Powodem był zamęt na stolicy biskupiej Konstantynopola i konflikt kompetencyjny między Rzymem i Bizancjum odnośnie do jurysdykcji nad Bułgarią. Nałożył się na to problem obsadzenia patriarchalnej stolicy Konstantynopola. Cesarzowa Teodora wyznaczyła na to stanowisko mnicha Ignacego, bez wymaganego zatwierdzenia wyboru przez miejscowy synod. Biskup Rzymu zatwierdził ten wybór, nie zwracając uwagi na nieregularności. Nie przeszkadzało to też nikomu w Konstantynopolu, gdzie wszyscy z wyborem się zgodzili¹. Gdy w 858 roku władzę przejął syn Teodory Michał III, odsunął matkę i wyznaczonego przezeń patriarchę, a zaproponował urzędnika cesarskiego Focjusza (ok. 820-891), wszechstronnie wykształconego humanistę. W 861 roku na synodzie z udziałem legatów z Rzymu wybór ten potwierdzono. Już w następnym roku jednak papież Mikołaj I decyzję tę podważył i opowiedział się za Ignacym, co potwierdził synod rzymski w roku 863. Bazyli, cesarz od 867 roku, dla pozyskania przychylności Rzymu przywrócił na katedrę konstantynopolitańską Ignacego, a Focjusza złożył z urzędu.

Inicjatorom soboru chodziło o przedstawienie Focjusza w jak najgorszym świetle, co im się udało. Obrady trwały od 5 października 869 do 28 lutego 870 roku. Legaci papiescy wykorzystali okazję, że występowali jako rozjemcy pomiędzy pretendencjami do katedry konstantynopolitańskiej i zażądali od obecnych podpisania dokumentu uznającego prymat

---

¹ Por. F. DVORNIK, *Le Schisme de Photius*, 49n; E. PRZEKOP, *Rzym-Konstantynopol. Na drogach podziału i pojednania*, 37nn.

Rzymu (*Libellum satisfactionis*). Obraziło to zarówno biskupów, jak i cesarza, który kazał wykraść podpisany dokument; oddano go, gdy legaci papiescy zagrozili opuszczeniem Konstantynopola. Nauczony tym doświadczeniem Anastazy Bibliotekarz – przez pewien czas antypapież (Anastazy III: sierpień-listopad 855), który jednak pojednał się z legalnym biskupem Rzymu i z oddaniem dla niego pracował – akta soboru czym prędzej przetłumaczył na łacinę; miejscami bardzo pośpiesznie, co szczególnie odbiło się na jakości tłumaczeń tekstów biblijnych. Sobór potępił Focjusza i unieważnił wszystkie udzielone przez niego święcenia. W dziesięć lat później (879) odbył się następny synod w Konstantynopolu, pod przewodnictwem kardynała Piotra, legata papieża Jana VIII, który Focjusza rehabilitował, zgodnie z listami tegoż papieża do cesarza i Focjusza. Nie zakończyło to jednak kłopotów, gdyż kolejny cesarz, Leon, jeszcze raz odwołał Focjusza w roku 886 i skazał go na wygnanie. Jego ostateczną rehabilitacją na Wschodzie będzie uznanie go za świętego w wieku X.

Na Wschodzie zniszczono dokumenty synodu konstantynopolitańskiego z 869/870 roku, zachowały się więc jedynie tłumaczenia Anastazego. Na Zachodzie zaś, po Wielkiej Schizmie, wrócono do niego i uznano za ósmy Sobór Powszechny (*Decretum Gratiani* z 1140 roku).

Przedstawiamy dokumenty końcowe soboru, publicznie odczytane i zaprobowane na ostatniej sesji soboru 28 lutego 870 roku, pomijając dyskusje poszczególnych sesji. Przytaczamy także list papieża Jana VIII z 879 roku do Focjusza, w którym biskup Rzymu uznaje go za prawowitego patriarchę Konstantynopola i unieważnia ten sobór, jak i synod rzymski zwołany przez papieża Hadriana II przeciw Focjuszowi. Wielu apologetów uważało list Jana za sfałszowany przez Focjusza (np. Mansi). Nie ma jednak do tego wystarczających podstaw, uznanie bowiem Focjusza za prawowitego patriarchę Konstantynopola jest faktem. Ponadto za autentycznością listów Jana VIII do cesarza i do Focjusza przemawia Ivo z Chartres, który cytuje zdanie o unieważnieniu soboru jako świadectwo potwierdzające władzę papieża nad soborem (*Decretum IV*, 76-77; PL 161, 285).

BIBLIOGRAFIA

Orzeczenie: *Editio romana III*, 284-323; MANSI 16, 179-184 oraz ALBERIGO 160-166.

Kanony: MANSI 16, 160-178; CCO 289-342.

List Jana VIII: MANSI 17, 150-152.

C. LEONARDI, *Anastasio Bibliotecario e l'Ottavo Concilio Ecumenico*, Centro Ital. di studi sull'Alto Medioevo, Spoleto 1987.

F. DVORNIK, *Le Schisme de Photius. Histoire et légende*, Cerf, Paris 1950.

E. PRZEKOP, *Wschodnie patriarchaty starożytne*, IW PAX, Warszawa 1984.

F. DVORNIK, *Bizancjum a prymat Rzymu*, przeł. MARIA RADOZYCKA, IW PAX, Warszawa 1985.

O. JUREWICZ, wstęp do: FOCJUSZ, *Biblioteka*, t. 1, IW PAX, Warszawa 1986.

E. PRZEKOP, *Rzym-Konstantynopol. Na drogach podziału i pojednania*, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, Olsztyn 1986.

M. STAROWIEYSKI, *Sobory Kościoła niepodzielonego*, Biblos, Tarnów 1994, 133-155.

W. HRYNIEWICZ, EK 5, hasło „Focjański synod” (353-356) i „Focjusz” (356-360).

Bibliografia w internecie:

<http://www.uni-duesseldorf.de/ulbd/burgtorf/ko234ni2.htm>

[TERMINUS SANCTAE AC UNIVERSALIS OCTAVAE SYNODI]

1. Sancta, magna et universalis synodus, quae per divinam voluntatem et
 15 gratiam et sanctorum amicorum Christi ac Deo confirmatorum imperato-
 rum nostrorum Basilii et Constantini¹ congregata est in hac a Deo conservanda
 regia urbe, in famosissimo templo sanctae ac magnae nominis Sophiae, de-
 finivit subter annexa.

2. Connaturale omnipotentis Dei et Patris Verbum, quod firmavit caelum
 20 sicut cameram et construxit fines terrae ac caeterorum universorum stam-
 tum, ut insubstantialiter esset, effecit et regit et continet et salvat, qui dicit
 per Isaiae prophetae vocem: *Aspice in caelum sursum, quia caelum, ut*
fumus, solidatum est, terra autem ut vestimentum veterascet, qui autem
habitant eam, sicut haec, morientur; salutare autem meum in aeternum
 25 *erit et iustitia mea non deficiet*²; qui propter nos secundum nos factus est,
 et caelestem iustitiam super terram plantavit et dixit: *Caelum et terra trans-*
*ibunt, verba autem mea non transibunt*³; qui dixit ad omnes, qui in eum
 crediderant: *Si vos transieritis in verbo meo, veri discipuli mei eritis, et*
*cognoscetis veritatem et veritas liberabit vos*⁴.

30

3. Iste solus infinitae potentiae Dominus et Deus noster, multos quidem
 alios ab olim et longe ante, homines mancipatos mendacio et veritatis inimi-
 cos in agro suo, id est in ecclesia, mala zizania secundum evangelicam signi-
 35 ficationem seminantes⁵, et mundum frumentum divinae iustitiae operire ten-

---

¹ Bazyl I Macedończyk, w latach 866/867 współcesarz, potem cesarz do 886 roku; Konstantyn – syn Bazylego.

² Por. Iz 51, 6.

[ORZECZENIE ŚWIĘTEGO I POWSZECHNEGO ÓSMEGO SOBÓRU]

1. Święty, wielki, powszechny Sobór, z woli i łaski Bożej oraz naszych cesarzy – świętych przyjaciół Chrystusa z ustanowienia Bożego – Bazylego i Konstantyna¹, zgromadzony w strzeżonym przez Boga stołecznym mieście, w przesławnym kościele wielkiej i świętej Mądrości [Bożej], orzeka co następuje.

2. Słowo, mające wspólną naturę z wszechmogącym Bogiem i Ojcem, utwierdziło Niebo jako sklepienie, wzniosło krańce ziemi oraz wyznaczyło miejsce wszystkich innych rzeczy w ten sposób, że istnieją *insubstantialiter*. [Ono] nimi rządzi, podtrzymuje i zbawia. [Innymi słowy] Ten, który mówi przez proroka Izajasza: „Popatrz w górę ku niebu, ponieważ niebo jak mgła się rozpościera, ziemia zaś jak szata się zestarzeje, a ci którzy ją zamieszkują, jak ona, umrą; zbawienie zaś moje będzie trwać na wieki a sprawiedliwości mojej nie zabraknie”²; Ten, który ze względu na nas stał się do nas podobny i zasadził na ziemi niebiańską sprawiedliwość; który powiedział: „Niebo i ziemia przemina, a słowa moje nie przemina”³; Ten, który do wszystkich wierzących w Niego, powiedział: „Jeśli będziecie trwać w nauce mojej, będziecie prawdziwie moimi uczniami i poznacie prawdę, a prawda was wyzwoli”⁴.

3. On to właśnie sam – nieskończenie potężny Pan i nasz Bóg, jak naj-mądrzejszy i wszechmocny rolnik – od najdawniejszych czasów wrywał, rozpraszał i słusznie unicestwiał wielu różnych ludzi zaprzędanych kłamstwu, nieprzyjaciół prawdy zasiewających na Jego polu, to znaczy w Kościele, zły kąkol⁵ zgodnie z wyrażeniem ewangelii, oraz usiłujących zagłu-

---

³ Mt 24, 35.

⁴ J 8, 31-32.

⁵ Por. Mt 13, 25.

tantes, veluti quidem sapientissimus et omnipotentissimus agricola, evulsit atque disperdidit, et ad id, quod omnino non est, iure convertit; salutare autem suum semper ad monendum praeparavit, et iustitiam suam firmavit⁶, et manifestiorem exhibuit. Sed nihil minus, et in instantibus temporibus zizaniorum satore per quosdam pravissimos et impiissimos^a homines ecclesiasticum agrum inutilem reddere tentante⁷; aequali eademque providentia et hunc sollicitudine dignum exhibuit et a sordibus iniquitatis eripuit atque ad puritatem revocavit antiquam; **4.** piissimum enim et tranquillissimum imperatorem nostrum, qui divinae iustitiae amator et iniustitiae hostis, et in mandatis eius manentem discipulum ipsius, demonstratum incorruptum et scientem et conservantem veritatem, excitavit ad iniustitiae peremptionem, et divinae iustitiae confirmationem. **5.** Qui per supernum auxilium et gratiam ecclesiastici tabernaculi, architectos a finibus orbis terrarum in hanc a Deo construendam et regiam urbem convocavit, et universalem synodum congregavit, quae evangelicarum sanctionum et Moisaicarum^b et propheticarum legum, atque apostolicorum ac paternorum necnon et synodicorum mandatorum munimina custodiens, pietatis terminos renovavit et veritatem et iustitiam in ecclesiasticis atriis praedicavit.

6. Hinc ergo et christianorum sinceram et immaculatam fidem et dogma orthodoxae religionis omnes qui apud eam convenimus sacrati roborantes, credimus in unum Deum, in tribus consubstantialibus et divinis ac principalibus personis utputa quemadmodum tribus solibus invicem indissimilibus, vel in totidem splendoribus unam luminis intuemur naturam; unum quidem et singularem Deum secundum rationem substantiae, trinum autem vel tria, si eum secundum rationem personarum praedicamus, et neque a se ut esset factus, neque ab alio quomodolibet hoc accepisse fatemur; sed sine initio et aeternum, et solum semper existentem, et secundum eadem et similiter habentem, et nullam commutationem vel conversionem admittentem; factorem et conditorem omnium intelligibilium et sensibilium existentem; **7.** sic enim et sancta et magna Nicaena synodus exponens fidei symbolum ait: «Lumen de lumine», Deum verum, Filium de Deo vero Patre⁸ manifeste praedicans, et reliqua, ut catholica ecclesia accepit; **8.** quam et nos suscipientes uno sensu, vesanum et veritatis inimicum Arium⁹ anathematizamus,

^a impiissimos: *suggestione Mansi add. Alberigo. Editio Romana: piissimos*

^b *Alberigo: Moysaicarum.*

⁶ «Salutare autem suam... et iustitiam suam» – por. Iz 51, 6; zob. powyżej przypis 2.

⁷ Por. Mt 13, 25.

szyc czyste ziarno sprawiedliwości Bożej. Przygotował też swoje zbawienie jako stale ostrzegające przypomnienie i utwierdził swoją sprawiedliwość⁶ czyniąc ją jeszcze bardziej oczywistą. Jednakże i w obecnych czasach siewca kąkolu nie mniej się stara⁷, za pośrednictwem pewnych najniegodziwszych i najbezbożniejszych ludzi, czynić nieurodzajnym pole Kościoła. Z taką więc samą zapobiegliwością [także On] okazał o nie troskę: uwolnił je od brudu nieprawości oraz przywrócił do dawnej czystości. **4.** Nakłonił bowiem naszego najpobożniejszego i najlaskawszego cesarza – miłośnika sprawiedliwości Bożej, nieprzyjaciela niesprawiedliwości, swego ucznia posłusznego Jego przykazaniom, który dowiódł, że nie jest skorumpowany i że zna oraz strzeże Prawdy – do wypłnienia nieprawości i umocnienia sprawiedliwości Bożej. **5.** On to właśnie, wspomagany Bożą łaską, zwołał budowniczych namiotu Kościoła z najdalszych stron świata do stołecznego miasta, wzniesionego przez Boga, i zgromadził Sobór powszechny, który – strzegąc nakazów Ewangelii; praw Mojżesza oraz proroków; zaleceń apostołów, Ojców, a także orzeczeń Soborów – odnowił definicje wiary oraz w kościelnych przedśionkach ogłosił prawdę i sprawiedliwość.

6. Dlatego my wszyscy, którzy przybyliśmy do [Konstantynopola], pragniemy umocnić czystą i nieskażoną wiarę chrześcijan oraz naukę ortodoksyjnej wiary. Wierzmy w jednego Boga w trzech współistotnych i pierwotnych Osobach Bożych, jak na przykład w trzech podobnych do siebie nawzajem słońcach, bądź w wielu rodzajach blasku, podziwialibyśmy jedną naturę światła. Głosimy więc Boga jednego i jedynego pod względem substancji, troistego zaś bądź potrójnego pod względem osób. Wyznajemy też, że ani nie uczynił On Siebie samego, ani w żaden sposób nie został uczyniony przez nikogo innego, ale jest bez początku, wieczny, jedyny zawsze istniejący i zachowujący te same swoje właściwości, nie dopuszczający żadnej zmiany czy przemiany; [wyznajemy, że jest] twórcą i stwórcy wszystkich rzeczy: zarówno tych dających się poznać umysłem, jak i tych – zmysłami. **7.** Tak bowiem święty i wielki Sobór w Nicei, przedstawiając wyznanie wiary, stwierdza: «Światłość ze Światłości», wyraźnie głosząc Syna, prawdziwego Boga z prawdziwego Boga Ojca⁸, oraz pozostałe [prawdy], jak je przyjął Kościół katolicki. **8.** My również przyjmujemy je w tym samym sensie, odrzucamy natomiast Ariusza⁹, szalonego nieprzyjaciela prawdy, oraz wszystkich, którzy

---

⁸ Sobór Nicejski I, *Wyznanie wiary* (DSP 1, 24).

⁹ Por. Sobór Nicejski I, *List Soboru w Nicei do Egipcjan*, 2n (DSP 1, 46n).

et omnes qui cum ipso vel secundum ipsum de thearchica et beata Trinitate τὸ ἑτεροούσιον, id est alteritatem substantiae, et dissimilitudinem laesis sensibus opinantur.¹⁰ **9.** Nihilominus autem et secundam sanctam et universalem synodum suscipientes similiter^c, pneumatomachum, quinimmo theomachum anathematizamus Macedonium¹¹, neque in personarum discretione differentiam substantiae Patris et Filii et divini et principalis Spiritus iuxta praedictos haeresiarchas recipientes, neque in una eademque substantia personas secundum amentissimum Sabellium¹² confundentes. **10.** Insuper et confitemur unicum Dei Verbum incarnatum et factum fuisse propter nos
 5 secundum nos. Non enim angelus, non legatus, sed ipse Dominus venit et salvavit nos¹³, et nobiscum factus est Emmanuel¹⁴; et iste erat Deus verus, *Deus Israel*, et omnium *salvator*¹⁵, secundum divinas et propheticas voces.

11. Unde et sanctissimam et nuptiarum ignaram Mariam, quae illum peperit, proprie ac veraciter Dei genitricem fatemur, quemadmodum uni-
 15 versalis tertia synodus, quae prius apud Ephesum congregata est, praedicavit¹⁶; cum qua et nos hominis cultorem et iactantissimum atque iudaicum sensum habentem Nestorium¹⁷ anathematizamus, **12.** duplicem docentes unum eundemque Christum et Dominum, Deum scilicet perfectum et hominem perfectum, in una persona utriusque naturae differentia, sed
 20 proprietates inconvertibiles et inconfusas perpetuo conservantem¹⁸, quemadmodum et sancta universalis quarta synodus dogmatizavit¹⁹; quam cum iam numeratis tribus conciliis tanquam sanctorum evangeliorum quaterni-

---

^c similiter: *deest in Alberigo.*

---

¹⁰ Por. Sobór Nicejski I, *Wyznanie wiary*, w którym odrzuca się takie twierdzenie (DSP 1, 24 wiersz 20: ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας).

Terminów «thearchica» oraz «thearchia» (θεαρχικός oraz θεαρχία) często używał PSEUDO-DIONIZY AREOPAGITA – por. na przykład *Hierarchia niebieska*, 165A; 332A, ów tekst grecki w: SCH 58bis, 88 w. 8; 174 w. 7-8); por. także A. LOUTH, *Denys the Areopagite*, Morehouse-Barlow 1989, 38-39.

¹¹ Por. Sobór Konstantynopolitański I, kan. 1 przypis 7 (DSP 1, 71); kan. 7 przypis 41 (DSP 1, 93); Sobór Chalcedoński, *Definicja wiary*, 9 (DSP 1, 219); Sobór Konstantynopolitański II, *Anatematyzmy przeciwko «Trzem rozdziałom»*, 11 (DSP 1, 295); Sobór Konstantynopolitański III, *Wykład wiary*, 4 przypis 6 (DSP 1, 311); Sobór Nicejski II, *Dekret wiary*, 8 przypis 10 (DSP 1, 335).

¹² W znaczeniu jednej Osoby Bożej; zob. poprzedni przypis.

¹³ Por. Iz 35, 4.

¹⁴ Por. Iz 7, 14 = Mt 1, 23.

razem z nim albo według jego nauki błędnie przyjmują w świętej Bożej Trójcy *to heteroousion*, to znaczy różnicę substancji i niepodobieństwo.¹⁰ **9.** Tak samo przyjmujemy drugi święty i powszechny Sobór oraz wyłączamy anatemą walczącego z Duchem Świętym i z samym Bogiem Macedoniusza¹¹, jako że w rozróżnianiu osób nie dopuszczamy różnicy substancji Ojca, Syna i odwiecznego Bożego Ducha, która istnieje według wspomnianych herezjarchów, ani w jednej i tej samej substancji nie mieszamy osób tak, jak czyni to szalony Sabeliusz¹². **10.** Oprócz tego wyznajemy, że jedyne Słowo Boga dla nas się wcieliło i stało się do nas podobne. Bo przecież nie anioł, nie posłaniec, ale sam Pan przyszedł i nas zbawił¹³ stawszy się dla nas Emmanuelem¹⁴. On był prawdziwym Bogiem, „Bogiem Izraela, Zbawicielem” wszystkich¹⁵, zgodnie z Bożymi i proroczymi zapowiedziami.

11. Dlatego wyznajemy, że Najświętsza i nieznaną [pożycia] małżeńskiego Maryja, która Go zrodziła, jest ściśle i prawdziwie Bożą Rodzicielką, zgodnie z tym, co ogłosił trzeci Sobór powszechny niegdyś zebrany w Efezie¹⁶. Wraz z nim także my wyłączamy anatemą Nestoriusza, pełnego pychy czciciela człowieka rozumującego po żydowsku¹⁷, **12.** ponieważ nauczamy, że dwoisty jest jeden i ten sam Chrystus oraz Pan, to znaczy doskonały Bóg i doskonały człowiek, trwale zachowujący w jednej osobie różnicę pomiędzy obiema naturami wraz z ich niezmiennymi i nie pomieszanymi właściwościami¹⁸, jak to wyłożył w formie dogmatu czwarty święty i powszechny Sobór¹⁹. Przyjmując naukę tego Soboru oraz trzech poprzednio wyliczonych, jakby cztery

---

¹⁵ Iz 45, 15.

¹⁶ Por. Sobór Efeski, *Drugi list Cyryla do Nestoriusza*, 7 (DSP 1, 118); *Trzeci list Cyryla do Nestoriusza*, 24 (DSP 1, 150); *Anatematyzmy Cyryla*, 1 (DSP 1, 152); *Formuła zjednoczenia* (DSP 1, szczególnie 178); *List Cyryla do Jana Antiocheńskiego o pokoju*, 3 (DSP 1, 180).

¹⁷ Potępienie Nestoriusza – por. np. Sobór Efeski, *Wyrok pozbawiający Nestoriusza urzędu* (DSP 1, 158). «Rozumujący po żydowsku» – por. Sobór Konstantynopolitański III, *Wykład wiary*, 4 (DSP 1, 311). Trzeba zauważyć, że przypisywanie Nestoriuszowi koncepcji żydowskiej nie jest dokładne. Uważał on, co prawda, że z Maryi Panny urodził się Jezus-człowiek (nie osoba Boska), ale podkreślał, że Bóstwo zjednoczyło się z Nim, co nie jest zgodne z poglądami żydowskimi. Zob. Sobór Efeski, *Drugi list Nestoriusza do Cyryla*, 7 (DSP 1, 126).

¹⁸ Por. Sobór Efeski, *Formuła zjednoczenia* (DSP 1, 178. 180).

¹⁹ Por. Sobór Chalcedoński, *Definicja wiary*, 11 (DSP 1, 223). Por. także Sobór Konstantynopolitański III, *Wykład wiary*, 13 (DSP 1, 317).

tatem suscipientes, anathematizamus delirum Eutychetem et vecordem Dioscorum²⁰. **13.** Quin et duas naturas in uno Christo secundum manifestiorem expositionem sanctae quintae universalis synodi praedicantes²¹, anathematizamus Severum et Petrum²² et Zohoram Syrum²³; Origenem etiam qui vana sapuit, et Theodorum Mopsuestiae; Didymum quoque pariter et Evagrium, qui etiam secundum easdem et diversas opiniones eodem perditionis irretiti sunt barathro²⁴.

14. Et cum praedictis synodis consonantem et eadem sentientem sanctam et universalem sextam synodum suscipientes²⁵, quae in unius Christi duabus naturis consequenter etiam duas operationes ac totidem voluntates sapienter asseveravit²⁶. Anathematizamus autem Theodorum qui fuit episcopus Pharan, et Sergium et Pyrrhum et Paulum et Petrum impios praesules Constantinopolitanorum ecclesiae, atque cum eis Honorium Romae, una cum Cyro Alexandriae, necnon et Macarium Antiochiae ac discipulum eius Stephanum²⁷, **15.** qui malae opinionis Apollinarii et Eutychetis ac Severi²⁸ impiorum haeresiarcharum dogmata sectantes, sine operatione ac sine voluntate animatam anima rationabili et intellectuali²⁹ Dei carnem, sensibus laesis et revera sine ratione praedicaverunt; **16.** si enim Deus perfectus et homo perfectus unus idem Christus et Deus exstitit, certissimum est quod nulla secundum partem naturarum, quae sunt ei, sine voluntate vel sine operatione consistat, sed secundum utramque substantiam volens et operans consummaverit magnum dispensationis mysterium, **17.** quemadmodum et omnium deiloquorum chorus, ab apostolis usque ad nos hoc certissime sciens, etiam imaginem humanae illius formae depingens erexit, impendens utrique

---

²⁰ Eutyches – mnich konstantynopolitański, który występował przeciwko Flawianowi, patriarsze Konstantynopola, w imię obrony jedności natury Chrystusa. Doprowadziło to do tzw. «soboru zbójeckiego» w Efezie w 449 roku. Dioskor – bp Aleksandrii, popierał Eutychesa w sporze z Flawianem i przewodniczył obradom «soboru zbójeckiego». Na Soborze Chalcedońskim odrzucono teorie Eutychesa (*Definicja wiary*, 10, DSP 1, 220) oraz złożono z urzędu Dioskora, do czego nawiązuje kan. 30 tego Soboru. Obaj zostali potępieni na Soborze Konstantynopolitańskim III (por. *Wykład wiary*, 4 DSP 1, 310) oraz na Soborze Nicejskim II, *Dekret wiary*, 10 (DSP 1, 334).

²¹ Por. Sobór Konstantynopolitański II, *Anatematyzmy przeciwko «Trzem rozdziałom»*, (DSP 1, 284n). Por. także: Sobór Konstantynopolitański III, *Wykład wiary*, 13 (DSP 1, 316), który powtarza orzeczenie Soboru Chalcedońskiego, *Definicja wiary*, 11 (DSP 1, 222).

²² Por. Sobór Konstantynopolitański III, *Wykład wiary*, 8-9 (DSP 1, 312n) oraz Sobór Nicejski II, *Dekret wiary*, 11 (DSP 1, 334).

święte ewangelie, wyłączamy anatemą szalonego Eutychesa i obłąkanego Dioskora²⁰. **13.** Wraz z bardziej jednoznacznym wyjaśnieniem podanym przez piąty święty i powszechny Sobór²¹ głosimy, że w jednym Chrystusie są dwie natury i wyłączamy anatemą Sewera, Piotra²² oraz Zohora Syryjczyka²³, a także roztrząsającego próżne rzeczy Orygenesza, jak również Teodora z Mop-suestii; na równi z nimi Didyma i Ewagriusza, którzy popadli w tę samą otchłań zguby, podtrzymując zarówno same, jak i inne opinie²⁴.

14. Przyjmujemy też naukę świętego i powszechnego szóstego Soboru – podtrzymującego we wszystkim nauczanie poprzednich Soborów²⁵ – który z mądrością stwierdził, że konsekwencją dwóch natur jednego Chrystusa są [Jego] dwa działania i dwie wole²⁶. Odrzucamy anatemą Teodora, który był biskupem Faran, Sergiusza, Pyrrusa, Pawła oraz Piotra, bezbożnych zwierzchników Kościoła w Konstantynopolu, a wraz z nimi Honoriusza z Rzymu razem z Cyrusem z Aleksandrii, a także Makarego z Antiochii oraz jego ucznia Stefana,²⁷ **15.** którzy podążając za błędnymi naukami bezbożnych herezjarchów Apolinarego, Eutychesa i Sewera,²⁸ głosili w sposób agresywny i w każdym razie bez racji, że ciało Boga, ożywione duszą rozumną i intelektualną²⁹, pozbawione jest [własnego] działania i woli. **16.** Jeśli bowiem jeden i ten sam Chrystus i Bóg jest doskonałym Bogiem i doskonałym człowiekiem, to jest całkowicie pewne, że żadna z Jego natur, stosownie do swych zadań, nie istnieje bez woli i bez działania, lecz że wypełnił On wielką tajemnicę wybawienia, używając woli i działania jednej i drugiej substancji [=natury]. **17.** Chór wszystkich przemawiających z natchnienia Bożego, od apostołów poczynając aż do nas, całkowicie o tym przekonany, utworzył malowany wizerunek Jego postaci ludzkiej odnosząc do każdej z dwu części

---

²³ Osoba bliżej nieznana.

²⁴ Por. Sobór Konstantynopolitański II, *Anatematyzm* IV (DSP 1, 286) oraz XIII (DSP 1, 300) dotyczą Teodora, XI (DSP 1, 294) Orygenesza; Sobór Konstantynopolitański III, *Wykład wiary*, 4 (DSP 1, 310); Sobór Nicejski II, *Dekret wiary*, 11 (DSP 1, 334).

²⁵ Por. Sobór Konstantynopolitański III, *Wykład wiary*, 3-6 (DSP 1, 308-312).

²⁶ Por. Sobór Konstantynopolitański III, *Wykład wiary*, 14 (DSP 1, 318).

²⁷ Imiona wymienia Sobór Konstantynopolitański III, *Wykład wiary*, 8 (DSP 1, 312).

²⁸ Apolinary i Sewer – por. Sobór Konstantynopolitański III, *Wykład wiary*, 9 (DSP 1, 314); Eutyches – tamże, 4 (DSP 1, 310); zob. także powyżej przypisy 20.

²⁹ «Dusza rozumna i intelektualna» – por. poniżej kan. 11 wraz z odnośnymi przypisami.

parti unius Christi distinctas invicem naturales proprietates, per quas procul dubio significationes³⁰ et notiones divinae ipsius et humanae naturae confuse³¹ permanere creduntur.

18. Sicut etiam septimam sanctam et universalem in Nicaea secundo
 5 celebratam synodum orthodoxe dogmatizasse novimus, unum et eundem
 Christum dominum invisibilem et visibilem professam, et incomprehensibilem
 et comprehensibilem, et incircumscriptum et circumscriptum, impassibilem
 etiam et passibilem, atque inscriptibilem et scriptibilem³². **19.** Cui concordans
 et sancta haec et universalis synodus, magna voce anathematizat
 10 Anastasium, Constantinum et Nicetam³³, irrationalem stercoralis nominis
 praesulatum vel, quod est magis dicendum, putredinem; necnon et Theodosium
 Ephesium et Sisinnium Pastilam et Basilium Tricacabum³⁴, quin potius
 et Theodoretum et Antonium atque Ioannem³⁵, quondam praesules novae
 Romae³⁶, regiae civitatis christianorum, immo Christi calumniatores; quem
 15 videlicet nequaquam valuisse idolorum exterminare statuas³⁷, ut de eo pronuntiavit
 prophetarum catalogus, operibus et verbis praedicaverunt; **20.** adhuc etiam
 et Theodorum qui dictus est Crithinus³⁸, quem et haec sancta et magna
 synodus convocans et redarguens, magna voce anathema ipsius auribus
 intulit; simili quoque modo anathematizamus et omnes consentaneos et
 20 fautores eorum, a quibus dicebatur quod sermo divinae incarnationis per
 phantasmam³⁹ et putative factus exstiterit, per abolitionem scilicet imaginis
 Christi et salvatoris nostri, simul etiam sublatae formae cum ea verissimae
 illius et deiferae carnis; **21.** bifarie quippe intelligitur omne quod nequaquam
 imagine comprehenditur, aut velut non existens, aut velut existens quidem,
 25 sed minime comprehensibile, ut pote invisibile et obstrusum.

Si quis igitur horum aliquid forte super Christo omnium nostrum Deo et salvatore perhibuerit, impius liquido declarabitur, quandoquidem unum ho-

---

³⁰ Pojęcie «significationes» pojawia się w takim kontekście na Soborze Nicejskim II, *Dekret wiary*, 13 (DSP 1, 336), gdzie tłumaczy greckie słowo ἐμφάσεις (ukazanie się, odbicie, odzwierciedlenie, znaczenie).

³¹ Zob. powyżej 12 wraz z przypisami 18 i 19.

³² Por. Sobór Nicejski II, *Dekret wiary*, 8-16 (DSP 1, 334-338); *Anatematyzmy w sprawie świętych obrazów*, 1. 4 (DSP 1, 340). «Circumscriptus» («ograniczony») jest powtórzeniem określenia Soboru Nicejskiego II; «impassibilis» – por. Sobór Efeski, *Drugi list Cyryla do Nestoriusza*, 5 (DSP 1, 115 przypis 15); zob. także poniżej Sobór Laterański IV, *O wierze katolickiej*, konst. 1, 7 wraz z przypisem.

³³ Patriarchowie Konstantynopola, zwolennicy ikonoklazmu: Anastazjusz (729-752); Konstantyn II (753-765); Niceta I (765-780).

³⁴ Trzy postacie trudne do zidentyfikowania.

jednego Chrystusa wyraźnie rozróżnione właściwości odnoszące się do natur. Poza wszelką wątpliwością rozumie się przez nie, że przejawy³⁰ oraz cechy Jego natury Bożej i ludzkiej pozostają niepomieszane³¹.

18. Uznajemy też, że siódmy święty i powszechny Sobór, uroczyście zebrany po raz drugi w Nicei, ogłosił prawowierną naukę, wyznając, że jest jeden i ten sam Chrystus Pan, niewidzialny i widzialny, niepojmowalny i pojmowalny, nieograniczony i ograniczony, niecierpieliwy i podległy cierpieniu, nieopisywalny i opisywalny³². **19.** W zgodzie z nim obecny święty i powszechny Sobór stanowczo wyklucza anatemą Anastazjusza, Konstantyna i Niceita³³, pozbawionych rozumu dostojników, godnych miana zbrukanych, a nawet trzeba powiedzieć więcej, ogarniętych zgnilizną; także Teodozjusza z Efezu, Sisynnusza Pastila, Bazylego Triakaba³⁴, a szczególnie Teodoretta, Antoniego i Jana³⁵, którzy niegdyś byli zwierzchnikami Nowego Rzymu³⁶, cesarskiej stolicy chrześcijan, a okazali się oszczercami Chrystusa. Głosili oni czynem i słowem, że On w żaden sposób nie zdołałby zniszczyć i usunąć posągów bałwanów³⁷, jak to przepowiedział chór proroków. **20.** Obecny święty i wielki Sobór wezwał również Teodora, zwanego Crithinus³⁸, i sprzeciwił się [jego nauce], tak że mógł on na własne uszy usłyszeć stanowcze słowa anatemy. W ten sam sposób nakładamy anatemę na wszystkich zgadzających się i popierających tych, którzy utrzymywali, że przekaz o Bożym wcieleniu jest wytworem fantazji³⁹ i domniemaniem. Zniszczenie wizerunku Chrystusa i naszego Zbawiciela oznacza równoczesne odrzucenie razem z nim wzniosłej postaci prawdziwie Jego ciała noszącego w sobie Boga. **21.** W każdym razie dwojako rozumie się to, co w żaden sposób nie da się ująć w obrazie: albo jako nieistniejące, albo wprawdzie istniejące, ale w ogóle nie do pojęcia, ponieważ jest niewidzialne i ukryte.

Jeśliby więc ktoś z nich twierdził coś podobnego o Chrystusie, Bogu i Zbawicielu nas wszystkich, z całą pewnością zostanie ogłoszony bezbożnikiem, gdyż w pierwszym przypadku twierdziłby, że Emmanuel nie stał się

---

³⁵ Patriarchowie Konstantynopola z czasów nawrotu ikonoklazmu: Teodoret (raczej Teodot: 815-821); Antoni I (821-832); Jan VII zwany Gramatykiem (832-843).

³⁶ Nowy Rzym, czyli Konstantynopol – por. Sobór Konstantynopolitański I, kan. 3 (DSP 1, 73); Sobór Chalcedoński, kan. 28 (DSP 1, 250).

³⁷ Zapewne trzeba się domyślić: gdyby sam dążył do tworzenia Jego wizerunków.

³⁸ Teodor z Syrakuz; potępia go również *Synodicon* (XIII w).

³⁹ Por. Sobór Nicejski II, *Dekret wiary*, 13 (DSP 1, 336).

rum non fuisse factum secundum veritatem hominem Emmanuel ostendit⁴⁰, alterum vero factum quidem fuisse, sed humanis proprietatibus caruisse et assumptam carnem deposuisse, ad divinam atque incomprehensibilitatem per omnia recursum fecisse demonstrat⁴¹, quod alienum est ab omnibus di-
 5 vinitus inspiratis scripturis, quae etiam iterum eum venturum iudicem omnium prorsus affirmant, similiterque videndum, quemadmodum visus est discipulis et apostolis suis ad caelos assumptus⁴².

22. Illud autem manichaeica opinione ac impietate plenum est, quo insensate dicitur, de eo divini David eloquium pronuntiatum fuisse, et quod
 10 perhibet: *In sole posuit tabernaculum suum*⁴³, cum videlicet haec impietas abiectionem ac depositionem significari per id dominici ac deifici corporis opinetur; sed verbum veritatis et de pheronymo Manete⁴⁴ et de singulis qui cum eo sapiunt et iconomachicae sunt auctores haereseos, atque de aliis omnibus haeresiarchis ac impiis, fiducialiter ait: *Non cognoverunt neque*
 15 *intellexerunt, sed in tenebris ambulaverunt*⁴⁵. Etenim ô qui derelinquitis vias rectas et ambulatis in viis tenebrarum, ô qui laetamini in malis et exsultatis in eversione mala; quorum semitae pravae sunt et curvi gressus eorum, ut longe faciant a via recta et alienos a iusta sententia⁴⁶; et rursus: Qui a vento corrupta seminaverunt⁴⁷, et eversio eorum excepit ea; et iterum:
 20 *Qui innittitur mendaciis, hic pascet ventos. Idem autem ipse persequetur aves volantes*⁴⁸: dereliquit enim vias vineae suae, in axiis autem agri sui errat; deambulat enim per inaquosum desertum⁴⁹ et terram extensam in siti, congregat autem in manibus suis sterilitatem.

23. Propter quod [ecclesia⁵⁰] hos omnes transmittit anathemati, et dinumeratas nobis sanctas et universales septem synodos recipiens, et hanc octavam universalem synodum congregavit per gratiam omnipotentis Christi et Dei nostri, et pietatem ac studium tranquillissimi ac divinitus roborati impe-

---

⁴⁰ Jest to pogląd doketów.

⁴¹ Zob. poniżej punkt 22. O zanikaniu natury ludzkiej Chrystusa w zetknięciu się z naturą Bożą mówił Eutyches – por. Sobór Chalcedoński, *List papieża Leona do Flawiana*, 6 (DSP 1, 210).

⁴² Por. Dz 1, 11.

⁴³ Ps 19(18), 6.

⁴⁴ Manes, twórca manicheizmu (III wiek).

⁴⁵ Ps 81, 5.

⁴⁶ Por. Iz 59, 8-9.

naprawę człowiekiem⁴⁰; w drugim zaś przypadku wykazywałby, że wprowadzie rzeczywiście stał się [człowiekiem], ale nie posiadał własności ludzkich, porzucił przyjęte ciało i w pełni powrócił do Bożej [natury] oraz do niepojmowalności⁴¹. Takie myślenie jest całkowicie obce wszystkim natchnionym przez Boga Pismom, które utrzymują, że On ponownie przyjdzie jako sędzia wszystkich i będzie widziany tak samo, jak widzieli Go apostołowie, gdy wstępował do Nieba⁴².

22. Nerozumne mówienie, że wyrażenie z psalmu Dawida: „W słońcu namiot swój wystawił”⁴³ zostało wypowiedziane w odniesieniu do Niego, jest pełne poglądów manichejskich oraz bezbożności, ponieważ bezbożność ta zakłada, że oznacza ono odrzucenie i pozbycie się ubóstwionego ciała Pańskiego. Tymczasem słowo Prawdy otwarcie mówi o noszącym imię Manesa⁴⁴, o myślących tak jak on twórcach herezji walczącej z obrazami oraz o wszystkich innych herezjarchach i bezbożnikach: „Nie pojmują i nie rozumieją, lecz błakają się w ciemnościach”⁴⁵. O wy, którzy porzucacie słusne drogi i kroczycie drogami ciemności! O wy, którzy cieszyście się z niegodziwości i radujecie z przewrotności! Których ścieżki są kręte, kroki zdeprawowane, tak że wyprowadzają was daleko od drogi prawdy i oddalają od słusznego myślenia⁴⁶. I znowu: Ci, którzy z wiatrem posiali złe rzeczy⁴⁷, w następstwie tego je zbiorą. I jeszcze: „Kto opiera się na kłamstwach, będzie pasterzem wiatru. On sam będzie ścigał ptaki, które odlatują”⁴⁸, opuścił bowiem ścieżki swojej winnicy, błądzi zaś po bruzdach swojego pola, błąka się po miejscach bezwodnych⁴⁹ i obszarach spragnionej [wody] ziemi, a jego ręce zbierają nieurodzaj.

23. Dlatego [Kościół⁵⁰] obejmuje ich wszystkich anatamą, przyjął [postanowienia] wymienionych przez nas siedmiu świętych i powszechnych Soborów oraz zebrał – dzięki łasce wszechmogącego Chrystusa, naszego Boga, jak również pobożności i staraniu miłującego pokój i umocnionego

---

⁴⁷ Por. Oz 8, 7.

⁴⁸ Prz 9, 12 (LXX).

⁴⁹ Por. Łk 11, 24.

⁵⁰ Według przekładu włoskiego podmiotem domyślnym jest papież Mikołaj I (biskup Rzymu w latach 858-867); jednakże sobór odbył się za papieża Hadriana II, który był biskupem Rzymu w latach 867-872, a zwołany został przez cesarza Bazylego I (zob. powyżej *Orzeczenie*, 1).

Być może aluzja do Hadriana II. Posłał on na sobór przez swoich delegatów *Libellus satisfactionis*, którego podpisanie było warunkiem uczestniczenia w obradach soboru.

ratoris nostri ad excidendum et disperdendum per eas⁵¹ exortas propagines iniustitiae ac iniquos nisus seu promotiones, ad efficiendum pacificum ecclesiae ordinem et orbis stabilitatem. **24.** Non enim sola verorum dogmatum privatio novit perdere male opinantes, et tumultuari ac turbare ecclesiam, sed et divinorum mandatorum praevaricationes nihilominus eandem perditionem non vigilantibus excitant, et aestu ac fluctibus implent orbem, qui Christi appellatione censentur.

25. Quod etiam et per Photii⁵² miseri insipientiam et astutiam et malignam operationem per instantia tempora factum est; qui non per ostium, sed per fenestram in aulam ingressus ovium⁵³, quasi fur et latro, animarum grassator, quemadmodum dominicus sermo designat, omni tempore et omni fortitudine furari et mactare ac perdere rationabiles pecudes Christi tentavit, multasque persequutiones operans, plures custodias et carceres ac rerum publicationes atque longissimos exsulatus, et super haec insimulationes, sed accusationes et falsiloquia et scriptiones fictas, contra omnes zelatores pietatis et propugnatores veritatis commentando non destitit, iustissimum videlicet et legitimum atque canonicum summum sacerdotem Constantinopolitanorum ecclesiae, sanctissimum scilicet patriarcham Ignatium, ut alter quidam Severus seu Dioscorus⁵⁴ expellere machinans, et instar latronis adulteri sedem illius invadens, et mille depositoriis sententiis ac totidem anathematibus affatim eum submittens atque multifarie multisque modis incessantem turbationem et aestum cunctis Christi et salvatoris nostri ecclesiis excitans.

26. Verumtamen non est infatuatum sal terrae⁵⁵ neque oculus ecclesiae penitus extenebratus⁵⁶, neque luminare, malitiae spiritibus, pietatis extinctum est, neque ignis divinae charitatis consumptoriam et incendientem operationem peccabilis et levis materiae perdidit, neque sermo Domini, qui est acutior gladio ancipiti⁵⁷ et cogitationum discretor, inefficax inventus est, neque solidae petrae fundamentum collusionibus vel inundationibus fluminum et pluviarum demersum concidit⁵⁸; sed lapis angularis et pretiosus, qui in Sion, id est in ecclesia positus⁵⁹, *super quem fundamentum apostolorum et prophetarum*⁶⁰ in aedificationem ecclesiae positum est, multos quidem alios in

⁵¹ «Per eas» odnosi się zapewne do wszystkich wspomnianych tu ośmiu soborów.

⁵² Informacje o Focjuszu – zob. powyżej *Wprowadzenie*, s. 25-26.

⁵³ Por. J 10, 1.

⁵⁴ Zob. powyżej przypisy 20 i 28.

⁵⁵ Por. Mt 5, 13.

Bożym natchnieniem naszego cesarza – ten ósmy Sobór powszechny w celu obalenia i zniszczenia przez nie⁵¹ powstałych pędów niesprawiedliwości, niegodziwych powiązań, czy wpływów, a także w celu ustanowienia pokoju w Kościele oraz trwałego porządku na świecie. **24.** Nie tylko bowiem odrzucenie prawdziwych dogmatów może doprowadzić do zguby ludzi głoszących błędne opinie oraz niepokoić i niszczyć Kościół. Przekroczenie Bożych przykazań nie mniej powoduje to samo zatrącenie i gubi tych, którzy nie czuwają i wywołują na świecie zaciekle spory i niepokój, choć nazywani są od imienia Chrystusa.

25. To właśnie zdarzyło się ostatnio z powodu głupoty, przebiegłości i przewrotnego postępowania nędznego Focjusza⁵². Wszedł on do owczarni nie przez bramę ale przez okno niczym złodziej i rozbójnik, zabójca dusz, jak mówi Pan⁵³, przy każdej okazji i użyciu wszelkiego nacisku usiłował kraść, zabijać i narażać na zatrącenie duchową trzodę Chrystusa. Dokonał wielu prześladowań, uwięzień, konfiskat, wielu skazał na długie wygnanie. Ponadto nie zaprzestawał oskarżeń, fałszywych zarzutów i tworzenia zmyślonych pism przeciwko wszystkim gorliwym obrońcom wiary oraz bojownikom o prawdę. Jako nowy Sewer lub Dioskor⁵⁴, uknuł wygnanie sprawiedliwego, prawowitego i kanonicznie ustanowionego najwyższego kapłana kościoła w Konstantynopolu, to znaczy najświętszego patriarchy Ignacego; na sposób zbrodniczego uzurpatora zajął jego stolicę [biskupią]; wydawał na niego niezliczone wyroki depozycji i tysięczne anatemy. Ponadto wiele razy i na różne sposoby wywoływał zamieszki i niepokoje we wszystkich kościołach Chrystusa, naszego Zbawiciela.

26. Jednakże nie zwiertzała sól ziemi⁵⁵ ani oko Kościoła nie jest całkiem zamglone⁵⁶; duchy nieprawości nie zagasły światła pobożności, ani ogień Bożego miłosierdzia nie utracił mocy niszczenia i palenia upadłej i skłonnej do grzechu materii; ani słowo Pana, które ostrzejsze jest niż miecz obosieczny i zdolne osądzić zamysły⁵⁷, nie utraciło swej skuteczności, ani nie runął fundament, oparty na niewzruszonych skałach, zatopiony wezbranymi rzekami i deszczami knowań⁵⁸. Kamień węgielny i dobrany, który został umieszczony na Syjonie, to znaczy w Kościele⁵⁹, na którym położono fundament apostołów i proroków⁶⁰ dla budowania Kościoła, także w naszym pokoleniu

---

⁵⁶ Por. Mt 6, 23; por. także K. SCHATZ, 95 tekst odnośny do przypisu 29 (Mansi 16, 7).

⁵⁷ Por. Hbr 4, 12.

⁵⁸ Por. Mt 7, 27; Łk 6, 48.

⁵⁹ Por. Iz 28, 16; 1 P 2, 4-8.

⁶⁰ Ef 2, 20.

generatione nostra emisit volubiles *lapides super terram*⁶¹, ut propheta dicit, ab omni ordine catalogi ecclesiastici etiam in regnante urbe et Roma nova, confringentes scilicet et conterentes machinamenta eorum, qui devastare veritatem et divinam iustitiam voluerunt et tentaverunt.

5

27. Potius autem atque praecipue veluti quendam alterum angularem lapidem⁶² illius quodammodo conservantem, quantum fieri potest, imaginalem similitudinem contra Photii propugnacula, tanquam a quodam excelso et perspicuo loco, Nicolaum beatissimum et pheronymum papam⁶³ senioris Romae desursum misit, qui iaculis epistolarum suarum atque verborum, et Photii fautores principes ac potentes perculit, et versa vice veteris historiae, quemadmodum alterum quendam Madianitam Photium cum Israelitide ecclesia moechantem, secundum zelatorem Phinees, veritatis mucrone pupugit⁶⁴, et non^d acquiescentem remedia medicinalis disciplinae suscipere ad adulterii vulneris sanitatem et cicatricem⁶⁵ consequendam, penitus interfecit atque cum coniuncta ei quasi sacerdotali dignitate per anathema⁶⁶, ut alter Petrus Ananiam et Saphyram, qui divina furati sunt, morti transmisit⁶⁷.

28. Huius autem definitionibus et decretis⁶⁸ innixus piissimus et Christi amicus imperator noster quem caelestis Imperator et Dominus maiestatis in salutem orbis terrarum erexit, Photio quidem convenientem imperitus est locum, sanctissimum vero patriarcham Ignatium ad thronum proprium revocavit. Porro ad perfectam discretionem et distinctionem eius quod bonum esse constat et expedit, vicarios etiam ex omnibus patriarchalibus thronis, necnon et omnem episcoporum catalogum, qui sub potestate sua degit, in idipsum collegit; **29.** qui videlicet convenientes magnam hanc et universalem celebravimus synodum, et cum multo scrutinio et probatione atque tractatu, delimate ac convenienter, scandalorum et zizaniorum radices una cum germinibus gladio spiritus excidimus⁶⁹, insontem scilicet et sanctissimum patriarcham Ignatium in proprii throni cardine stabilientes, et Photium per-

---

^d non: *suggestione Mansi add. Alberigo.*

---

⁶¹ Za 9, 16.

⁶² Kamień węgielny – por. Ef 2, 20; 1 P 2, 6.

⁶³ Łacińskie słowo «pheronymus» tłumaczy tu zapewne greckie φερώνυμος – noszący imię pochodzące od czegoś. W tym przypadku Nicolaus (grecki: Νικόλαος; polski: Mikołaj) oznacza zwycięstwo ludu.

⁶⁴ Por. Lb 25.

⁶⁵ «Vulneris sanitatem et cicatricem» – por. Jr 30, 17; 33, 6 (Vlg).

zrodził inne, liczne, toczące się kamienie. Błyszczą one światłem ponad ziemią⁶¹, jak mówi prorok, aby pośród [ludzi] na wszystkich stopniach święceń wyliczonych w spisach kościelnych, również w stolicy – Nowym Rzymie, rozbić i unicestwić podstępny tych, którzy chcieli i usiłowali niszczyć prawdę i Bożą sprawiedliwość.

27. Nade wszystko zesłał z wysoka – z jakiegoś miejsca wysokiego i górującego, przeciwko twierdzom obronnym Focjusza, jakby drugi kamień węgielny⁶², zachowujący na ile jest to możliwe podobieństwo [do pierwszego] – błogosławionego papieża Starego Rzymu, słusznie noszącego imię Mikołaja [I]⁶³. On swoimi listami oraz słowami ostrymi niczym strzały raził możnych zwolenników Focjusza. Jeśli zaś przywołamy na pamięć wydarzenie ze Starego [Testamentu], to niczym gorliwy Pinchas⁶⁴ jakby drugą Madianitkę, popełniającą cudzołóstwo z kościołem Izraelitów, przebił Focjusza mieczem prawdy. Nie chciał on bowiem przyjąć środka leczniczego, aby zyskać uzdrowienie i zablźnienie się rany cudzołóstwa⁶⁵, przeto obalił go wyrokiem anatemy, pozbawiając go także jego kapłańskiej godności⁶⁶, tak samo jak Piotr ukarał śmiercią Ananiasza i Safirę⁶⁷, którzy ukradli dobra należące się Bogu.

28. W oparciu o przepisy i dekrety wydane przez niego⁶⁸, nasz najpobożniejszy cesarz – przyjaciel Chrystusa, którego Cesarz Niebios i Pan Majestatu wyniósł na ocalenie dla świata – przydzielił Focjuszowi miejsce, na które zasłużył, najświętszego zaś patriarchę Ignacego przywrócił na wcześniej do niego należący tron [biskupi]. Następnie, dzięki doskonałemu osądowi i rozpoznaniu tego, co jest dobre i pożyteczne, zebrał razem wikariuszy ze wszystkich stolic patriarchalnych a także cały episkopat – wszystkich biskupów, którzy pozostają pod jego panowaniem. **29.** W ten sposób przybyliśmy tutaj i odbyliśmy ten wielki i powszechny Sobór. Po starannym zbadaniu, ocenieniu oraz dyskusji, mieczem Ducha wycięliśmy dokładnie i skutecznie korzenie zgorznienia i kłokolu wraz z ich latoroślą⁶⁹, przede wszystkim utwierdzając na jego własnym tronie niewinnego i najświętszego patriarchę Ignacego, potępiając

---

⁶⁶ Zapewne aluzja do Listu 12 papieża Mikołaja I do Focjusza (Mansi 15, 174; PL 119, 785) oraz do synodu rzymskiego (863), który odmówił Focjuszowi ważności święceń (Mansi 15, 661n; również w Liście 7 Mikołaja I: Mansi 15, 179-182).

⁶⁷ Por. Dz 5, 1. 5.

⁶⁸ Czyli przez papieża Mikołaja I (858-867) – por. jego listy: «Proposueramus quidem» do cesarza Michała z 28 września 865 roku (Mansi 15, 187-216C; PL 119, 926D-962C); z 11 listopada 866 roku oraz długi list z 13 listopada 866 roku (*Regesta* 2796). 23 listopada 866 roku cesarz Bazyl I dymisjonuje Focjusza i uroczyście przywraca Ignacego. Zob. także powyżej *Orzeczenie 27* przypis 66.

⁶⁹ Miecz Ducha – por. Ef 6, 17; zgorznienia – por. Mt 18, 7n; kłokół – por. Mt 13, 24-30.

vasorem atque adulterum cum omnibus sequacibus suis et nequitiae fautori-
 bus condemnantes. **30.** Dicit enim quodam loco per prophetae vocem uni-
 versorum Deus: *Propter malitias adinventionum suarum de domo mea*
eiiciam eos; et ultra non addam ut diligam eos. Doluit Ephrem, radices
 5 *suas aruit, fructum ultra non afferet*⁷⁰; et iterum: *Chanaan in manu eius*
statera iniustitiae, vim inferre dilexit, et dixit Ephrem: Verumtamen di-
ves factus sum, inveni refrigerium mihi. Omnes labores eius non inveni-
*entes et propter iniustitias, quas peccavi*⁷¹, et iterum: *Et hereditabunt*
 10 *domus Iacob eos, qui hereditate recuperant eos, et erit domus Iacob*
ignis, et domus Ioseph flamma; domus autem Esau in stipulam, et exar-
descent in eos et comedent eos, et non erit qui ignem ferat domui Esau,
*quia Dominus loquutus est*⁷².

31. Miser namque Photius erat veraciter ut homo, qui non posuit Deum
 15 *adiutorem suum, sed speravit in multitudine versutiarum suarum, et prae-*
*valuit in vanitate*⁷³ malitiarum suarum, secundum veterem illum Ephrem,
 discedens a divinis iustificationibus; quem irridens et subsannans propheti-
 cus sermo, ita dicit: *Ephrem factus est subcinericius panis, qui non re-*
versatur, et manducaverunt alieni fortitudinem eius. Ipse autem non
 20 *agnovit, et cani effloruerunt ei, et ipse non cognovit, et humiliabitur*
iniuria Israel in faciem ipsius, et in omnibus his non est conversus ad
dominum Deum suum. Ephrem columba, a mensa Aegyptum invocabat,
et in Assyrios ibat; cum profecti fuerint, immittam super eos rete meum,
 25 *sicut volatilia caeli, et attraham et corripiam eos in auditionem tribula-*
*tionis eorum*⁷⁴. **32.** In supremam quippe arrogantiam elatus est contra bea-
 tissimum papam Nicolaum senioris Romae, malitiae suae venenum evomuit;
 et falsos vicarios trium quasi orientalium sedium congregans et concilium
 synodale, et putabatur, constituens, et accusatorum ac testium componens
 nomina, et personas ac verba formans, quae singulis eorum quasi aptari
 30 viderentur, qui in synodica iudicatione inveniuntur, et quasi monumenta ho-
 rum libros falsidicos fingens et scribens atque componens, anathematizare
 praesumpsit praedictum beatissimum papam Nicolaum et omnes communi-

---

⁷⁰ Por. Oz 9, 15-16.

⁷¹ Por. Oz 12, 7-8.

⁷² Por. Ab 17-18.

⁷³ Ps 51, 9.

jednocześnie napastliwego i wiarołomnego Focjusza wraz ze wszystkimi jego zwolennikami i współpracownikami jego niegodziwości. **30.** Mówi bowiem w pewnym miejscu Bóg wszechrzeczy ustami proroka: „Z powodu czynów nieprawych wyrzucę ich z mego domu, nie będę ich więcej miłował. Efraim zasmucony, wyschły jego korzenie, nie przynoszą już więcej owocu”⁷⁰. I jeszcze: „Kanaan ma w rękę fałszywą wagę, rozmiłowany jest w oszustwie. Efraim powiedział: Stałem się bogaty i znalazłem orężwienie dla siebie. Z jego pracy nic nie pozostanie ze względu na niesprawiedliwości, które popełniłem”⁷¹. I znowu: „Dom Jakuba odziedziczy tych, którzy pozbawili ich dziedzictwa. I stanie się dom Jakuba ogniem, a dom Józefa płomieniem; dom zaś Ezawa słomą; i rozpalą się przeciwko nim i pożrą ich, a nie zostanie nawet szczątku z domu Ezawa, ponieważ Pan powiedział”⁷².

31. Zaprawdę, nędzny był Focjusz, „jako człowiek, który nie uczynił Boga swoją warownią, ale zaufał mnóstwu swych bogactw, a w siłę urósł przez próżność”⁷³ swojej przewrotności. Jak ów dawny Efraim odszedł od Bożych rozporządzeń, a prorok wyśmiewa go i kpi z niego w słowach: „Efraim podobny jest do podpłomyka chleba, którego nie odwrócono. Obcy pochłaniają jego siłę. On nic o tym nie wie, siwizna przyprószyła mu włosy, a on nic o tym nie wie. I wobec niego zostanie usunięte bezprawie Izraela, a pomimo tego wszystkiego nie nawrócił się do Pana Boga swego. Efraim jest jak gołąb: od stołu wzywał Egipt, chodził do Asyrii. Gdy jednak pójdą, sieć moją rozciągnę nad nimi, jak ptaki powietrzne ich schwytam i poprawię na odgłos ich utrapień”⁷⁴. **32.** [Focjusz] przez okazanie największej arogancji wobec błogosławionego papieża Starego Rzymu – Mikołaja [I], wypłul jad swojej złości. Zebrał fałszywych wikariuszy z trzech rzekomych stolic biskupich Wschodu i ustanowił, jak się uważało, zgromadzenie synodalne; zestawiał imiona oskarżycieli i świadków, obmyślił dosłowne role dla poszczególnych osób, które wydawały się stosowne dla każdego z występujących w synodalnym postępowaniu sądowym; ułożył też i sam napisał sfalszowane księgi, które rzekomo miały być ich dziełami; miał śmiałość obłożyć anatemą wspomnianego, błogosławionego papieża Mikołaja i wszystkich jego

---

⁷⁴ Por. Oz 7, 8-12. Tekst łaciński cytatów biblijnych w punktach 30 i następnych (szczególnie z Oz oraz Ab) poświadczą tu – jak się wydaje – fakt dokonania pośpiesznego przekładu przez bibliotekarza Anastazego, który był w Rzymie, ale z pochodzenia był Grekiem. Wiele zdań stanowi łacińską «kalkę» Septuaginty.

catores eius⁷⁵; ita ut ex hoc etiam universos, qui sub caelo erant pontifices et sacerdotes, id est et caeteras patriarchales sedes et omnem sacrum catalogum qui sub ipsis degit, sub eodem comprehendere anathemate; erant enim omnes certissime communicatores praelati pontificis⁷⁶, **33.** in quibus eum et
 5 qui cum ipso sunt, propheticus sermo redarguens et diffamans ita dicit: Multiplicaverunt ut impie agerent, et legerunt foris leges, et invocaverunt confessionem⁷⁷; et rursus: *Et meditati sunt in corde suo sermones iniustos, et posuerunt retrorsum iudicium, et iustitia longe recessit ab eis; quia consumpta est in viis eorum veritas et per vias rectas non potuerunt trans-*
 10 *ire, et veritas sublata est, et transtulit mentem suam ut non intelligeret*⁷⁸. Et: Qui declinat a malo impugnatur⁷⁹, et vidit Dominus, et non placuit ei, quia non erat iudicium⁸⁰; et rursus: *Haec dicit Dominus: super tribus impietatibus Iuda et super quattuor non convertam eum, pro eo quod repulerunt legem Domini et praecepta eius non custodierunt*⁸¹. **34.** Hunc
 15 itaque qui sic affectavit, et talibus ac tot conatibus et temeritatibus turbavit et concussit totam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam, et nullatenus converti ac poenitere voluit, neque subdi decreto et iudicio sanctarum patriarchalium sedium consensit, ut eum et multo ante anathematizavit beatissimus papa Nicolaus, ac deinde successor eius sanctissimus Hadrianus
 20 papa⁸², ita et sancta haec et universalis synodus reprobavit et anathemati magis ac magis mandavit, dicens ad eum ex persona cunctorum Dei per Isaiae prophetae vocem: Quomodo vestimentum in sanguine coinquinatum⁸³ non erit mundum, ita nec tu eris mundus; quia ecclesiam Christi adulterasti et populum Domini⁸⁴ multis partibus et multis modis scandalizasti et
 25 perdidisti. **35.** Eos autem qui sic se non habent, sed illi faventes adhaerent, si quidem episcopi vel clerici sunt, in perpetuum depositos fore praecipimus; monachos autem seu laicos anathematizamus, quousque a sua seductione atque malitia convertantur⁸⁵.

---

⁷⁵ W 867 roku Focjusz zgromadził znaczną ilość biskupów Wschodu na synodzie w Konstantynopolu, podczas którego ekskomunikowano papieża Mikołaja [I]. Teksty z jego obrad zostały zniszczone.

⁷⁶ Zob. poniżej kan. 26 przypis 83.

⁷⁷ «Rozmnożyli się, aby działać bezbożnie» – Iz 59, 12A (LXX); dalsze słowa – jak się wydaje – stanowią parafrazę Iz 59, 12B-13A.

⁷⁸ Iz 59, 13B-15A (LXX).

stronników⁷⁵. Tą samą anatemą chciał objąć wszystkich aktualnych pontyfików i kapłanów, to znaczy pozostałe stolice patriarsze i podlegający im cały święty orszak duchowieństwa. Wszyscy oni bowiem z całą pewnością zachowywali wspólnotę z mającym pierwszeństwo pontyfikiem⁷⁶. **33.** Z powodu nich proroczy wywód, karząc [Focjusza] i jego współników, rozgłasza, mówiąc: Pomnożyli [się], aby działać bezbożnie, postępowali poza prawem i domagali się uznania⁷⁷; i znowu: „Obmyślali w swoich sercach kłamliwe słowa i precz odsunęli prawo, a sprawiedliwość daleko się od nich odsunęła, zachwiała się prawda na ich drogach i po prostych ścieżkach nie mogli już chodzić, prawda została odrzucona i odmieniła ich umysł, aby nie rozumiał⁷⁷⁸. Oraz: Kto odstępuje od zła jest prześladowany⁷⁹, a „Pan zobaczył i się Mu to nie spodobało, ponieważ nie było sądu⁷⁸⁰; i jeszcze: „Tak mówi Pan: z powodu trzech występków Judy i z powodu czterech nie odwrócę tego [wyroku], ze względu na to, że odrzucili Prawo Pana i nie strzeegli Jego przykazań⁷⁸¹. **34.** Przeto człowieka, który tak postępował, wiele razy i z wielką zuchwałością usiłował wywoływać niepokoje i wstrząsy w całym świętym, katolickim i apostołskim Kościele, w żaden sposób nie chciał się nawrócić i czynić pokuty, nie zgodził się podporządkować dekretowi i orzeczeniu świętych stolic patriarszych, jak go dużo wcześniej objął anatemą błogosławiony papież Mikołaj, a potem jego następca, święty papież Hadrian [II]⁸², tak i obecny święty i powszechny Sobór tamten wyrok potwierdza i jeszcze bardziej wyklucza go anatemą, mówiąc do niego w imieniu wszystkich, którzy należą do Boga, głosem proroka Izajasza: Tak jak szata splamiona krwią nie będzie czysta⁸³, tak i ty nie będziesz czysty. Sprzeniewierzyłeś się bowiem Kościołowi Chrystusa, a lud Pański⁸⁴ w różnych stronach i na wiele różnych sposobów zgorszyłeś i roztrwoniłeś. **35.** Ci zaś, którzy nie zawinili tak jak on, ale są mu przychylni, to jeśli są biskupami lub duchownymi, nakazujemy, by na zawsze zostali pozbawieni swoich stanowisk, mnichów zaś i świeckich wyłączamy ze wspólnoty, dopóki nie odwrócą się od swojego odstępstwa i fałszu⁸⁵.

---

⁷⁹ Por. 1 P 3, 11 = Ps 34(33), 15; por. także Iz 59, 15B.

⁸⁰ Iz 59, 15C (LXX).

⁸¹ Am 2, 4 (łacińska «kalka» LXX).

⁸² Hadrian II był biskupem Rzymu w latach 867-872 – zob. powyżej przypis 50.

⁸³ Por. Iz 9, 5 oraz 59, 3.

⁸⁴ «Populum Domini perdidisti» – por. Lb 17, 6.

⁸⁵ Formuła używana już od Soboru Efeckiego – zob. poniżej kan. 2 przypis 11.

SPIS TREŚCI

TLUMACZENIE	7
ODREDAKCJI	9
1. Uwagi wstępne	9
2. Rys historyczny	9
3. Obecne wydanie	11
WYKAZ SKRÓTÓW	15
1. Skróty biblijne	15
2. Skróty dzieł, serii i czasopism	15
3. Skróty tekstów egzegetycznych	18
4. Skróty ogólne	18
BIBLIOGRAFIA (w układzie chronologicznym)	19
1. Teksty oryginalne	19
2. Ważniejsze opracowania w językach obcych	20
3. Czasopismo poświęcone historii soborów	20
4. Podstawowa literatura w języku polskim	21
5. Bibliografia historii soborów w internecie	21
SOBÓR KONSTANTYNOPOLITAŃSKI IV (869-870)	25
Wprowadzenie	25
[Orzeczenie świętego i powszechnego ósmego Soboru]	29
Kanony 1-27	49
Jan [VIII] do Focjusza, brata i współsługi	107
SOBÓR LATERAŃSKI I (1123)	117
Wprowadzenie	117
Kanony 1-17	121
[Kanony 18-22 według: Mansi 21, 285-287]	131
SOBÓR LATERAŃSKI II (1139)	139
Wprowadzenie	139
Kanony 1-30	143

SOBÓR LATERAŃSKI III (1179)	165
Wprowadzenie	165
Kanony 1-27	169
LATERAŃSKI IV (1215)	211
Wprowadzenie	211
List zwołujący sobór	215
KONSTYTUCJE	221
1. O wierze katolickiej	221
2. O błędzie opata Joachima	225
3. O heretykach	231
4. O zuchwałości Greków wobec Łacinników	235
5. O godności patriarchów	237
6. O synodach prowincjonalnych	239
7. O karceniu wykroczeń	239
8. O śledztwach	241
9. O różnych obrządkach w tej samej wierze	245
10. O ustanowieniu kaznodziejów	245
11. O nauczycielach szkolnych	247
12. O kapitułach generalnych mnichów	249
13. O zakazie tworzenia nowych zakonów	251
14. O karaniu niepowściągliwości kleru	251
15. O zwalczaniu pijaństwa kleru	253
16. O szatach duchownego	255
17. O hucznych przyjęciach u wyższych duchownych itd.	255
18. Zakaz wydawania przez duchownych wyroku śmierci i pojedynku ...	257
19. W kościołach nie można umieszczać przedmiotów świeckich	257
20. Krzyżmo i Eucharystię należy przechowywać pod zamknięciem	259
21. O nakazie spowiedzi i związanej z nią tajemnicy itd.	259
22. Chorzy niech najpierw troszczą się o duszę, później o ciało	261
23. Wakat w kościele katedralnym czy zakonnym itd.	261
24. O przeprowadzaniu wyborów przez głosowanie lub ugodę	263
25. Wybór uczyniony przez władzę świecką jest nieważny	265
26. O karze dla zatwierdzających nieprawidłowy wybór	265
27. O pouczeniu kandydatów do święceń	267
28. Składający rezygnację, po jej przyjęciu muszą ustąpić	267
29. Nie można mieć dwóch beneficjów związanych z duszpasterstwem ...	267
30. O przydatności kandydata na urząd kościelny	269
31. Synów kanoników nie można mianować na urzędy wraz z ojcami ...	271
32. Patroni mają wypłacać duchownym odpowiednią część	271
33. O nie przyjmowaniu świadectw wizytacji bez jej przeprowadzenia ...	273
34. O nie obciążaniu podwładnych pod pretekstem innej powinności ...	273
35. Określenie warunków apelacji	275
36. Sędzia może odwołać wyrok przedstanowczy itd.	275

37. Zakaz żądania pism przenoszących sprawę sądową itd.	275
38. O sporządzaniu dokumentów	277
39. O restytucji przeciw posiadającemu rzeczy, których nie ukradł	279
40. O prawnym posiadaniu	279
41. W każdym przepisie należy zachować zasadę dobrej wiary	279
42. O sprawiedliwości świeckiej	281
43. Aby duchowny nie obiecywał świeckiemu wierności	281
44. Konstytucje panujących nie rozsądzą spraw kościołów	281
45. Patron, który zabije duchownego, traci prawo patronatu	283
46. Nie należy nakładać podatków na duchownych	283
47. O formie ekskomuniki	285
48. O sposobie wyłączenia sędziego	287
49. O karze za niesprawiedliwe ukaranie ekskomuniką	289
50. O ograniczeniu przeszkód do małżeństwa	291
51. O karze dla zawierających małżeństwa potajemne	291
52. O odrzuceniu świadectwa ze słyszenia w sprawie małżeństwa	293
53. O dających swoje grunty pod uprawę innym itd.	295
54. Dziesięciny powinny być płacone przed podatkami	297
55. Dziesięciny z nabytych ziem należy płacić itd.	297
56. Żadna umowa nie może pozbawić dziesięciny prezbitera parafii	299
57. O interpretacji przywilejów	299
58. O [interpretacji przywilejów] na korzyść biskupów	301
59. Żaden zakonnik nie może poręczać bez zezwolenia opata itd.	301
60. Opaci nie powinni sięgać po uprawnienia urzędu biskupiego	303
61. Zakonnicy nie mogą przyjmować dziesięcin z rąk ludzi świeckich	303
62. O nie wystawianiu relikwii świętych poza relikwiarzami itd.	305
63. Symonia	307
64. O symonii w odniesieniu do mnichów i mniszek	309
65. O symonii odnośnie do niedozwolonego wymuszania pieniędzy	309
66. O symonii w odniesieniu do chciwości kleru	311
67. O lichwie Żydów	311
68. Żydzi powinni różnić się od chrześcijan ubiorem	311
69. Żydzi nie powinni pełnić urzędów publicznych	313
70. Nawróceni do wiary spośród Żydów itd.	315
71. Wyprawa dla odzyskania Ziemi Świętej	315
SOBÓR LYOŃSKI I (1245)	329
Wprowadzenie	329
Bulla złożenia z tronu Fryderyka II	333
KONSTYTUCJE: Część pierwsza	351
I/1. O reskryptach	351
I/2. O tym samym	351
I/3. W tej samej sprawie	351
I/4. O elekcji	353

I/5. W tej samej sprawie	353
I/6. O urzędzie i władzy sędziego delegata	353
I/7. O urzędzie legata	355
I/8. O sądach	355
I/9. O stwierdzeniu sporu	355
I/10. O przywróceniu posiadania tym, którzy zostali z niego wyzuci	355
I/11. O umyślnym nie stawieniu się przed sądem	357
I/12. O osobie, która zostaje wprowadzona w posiadanie	357
I/13. O zeznaniach	359
I/14. O ekscepcjach	359
I/15. O wyroku i rzeczy zasądzonej	361
I/16. O apelacjach	361
I/17. W tej samej sprawie	363
I/18. O zabójstwie	363
I/19. O wyroku ekskomuniki	367
I/20. O tej samej sprawie	367
I/21. W tej samej sprawie	369
I/22. W tej samej sprawie	369
KONSTYTUCJE: Część druga	373
II/1. O lichwie	373
II/2. O pomocy dla cesarstwa Konstantynopola	377
II/3. Zachęcanie ludu [do ofiar] przez przełożonych	379
II/4. O Tatarach	381
II/5. O krucjacie	383
SOBÓR LYOŃSKI II (1274)	397
Wprowadzenie	397
KONSTYTUCJE: Część pierwsza	401
[I/1a-c. O pomocy dla Ziemi Świętej]	401
[I/1d. O uczestnikach soboru]	411
KONSTYTUCJE: Część druga	415
II/1. O najwyższej Trójcy i wierze katolickiej	415
II/2. [O wyborze papieża]	415
II/3. [O wyborach w Kościele]	423
II/4. [O konieczności zatwierdzenia wyboru]	425
II/5. [O zgodzie na wybór]	425
II/6. [O głosowaniu na osobę niegodną]	427
II/7. [O warunkach podważenia wyborów]	427
II/8. [O wymaganej większości dwóch trzecich]	429
II/9. [O apelacji]	429
II/10. [O dyskredytacji kandydata do wyborów]	429
II/11. [O wymuszaniu głosowania na własnego kandydata]	431
II/12. [O uzurpacji godności i jej tolerowaniu]	431
II/13. [O wieku kandydatów na probostwo]	433

II/14. [O powierzaniu parafii kapłanom]	433
II/15. O udzielaniu święceń oraz przymiotach mających je przyjąć	435
II/16. O dwukrotnie żonatych	435
II/17. O urzędzie sądowym ordynariusza	435
II/18. [O urzędzie sądowym ordynariusza]	437
II/19. O sprawach sądowych	439
II/20. O działaniu pod wpływem przymusu albo strachu	441
II/21. O prebendach i godnościach	441
II/22. Dobra Kościoła nie mogą być oddawane w obce ręce	443
II/23. Domy zakonne powinny podlegać biskupowi	445
II/24. O podatkach i świadczeniach	447
II/25. O nietykalności kościołów	449
II/26-27. O lichwie	451
II/28. O wyrządzaniu szkód i strat	455
II/29-31. O wyroku ekskomuniki	455
SOBÓR W VIENNE (1311-1312)	461
Wprowadzenie	461
[Bulle i dokumenty kurii rzymskiej o Zakonie Templariuszy oraz w sprawie Ziemi Świętej]	465
1. [Bulla Vox in excelso o kasacie Zakonu Templariuszy]	465
2. [Bulla Ad providam o dobrach templariuszy]	483
3. [Bulla Considerantes dudum o losie templariuszy po kasacie zakonu] ..	495
4. [Bulla Nuper in generali concilio o dobrach templariuszy]	501
5. [Bulla Redemptor noster o krucjacie]	503
6. [Bulla Licet dudum o dobrach i przywilejach templariuszy]	517
7. [Bulla Dudum in generali concilio o dobrach templariuszy i pomocy dla Ziemi Świętej]	519
8. [Bulla Licet pridem o dobrach templariuszy]	527
II. DEKRETY	533
[1. Błędy Piotra Jana Olivi]	533
[2. Opaci nie mogą wyzyskiwać podległych ich władzy]	537
[3. O mianowaniu delegata papieskiego dla klasztorów]	539
[4. Zakaz kumulowania beneficjów]	539
[5. Święcenia a urzędy i beneficja w Kościele]	541
[6. Uproszczenie procedur sądowych]	541
[7. O sprawowaniu jurysdykcji przez biskupów-wygnańców]	541
[8. Zajęcia zakazane duchownym]	545
[9. O stroju duchownych i mnichów]	545
[10. O warunkach działalności franciszkanów i dominikanów]	547
[11. O zawłaszczających dziesięciny]	557
[12. O tym samym oraz o zakazie zastawiania sprzętów kościelnych]	557
[13. Zakaz obejmowania funkcji przełożonych w klasztorach]	557
[14, 1-4. O stroju mnichów]	559

[14, 5. O spowiedzi i komunii mnichów]	561
[14, 6. O czytaniu reguły w czasie kapituły]	561
[14, 7. Mnichom zakazuje się polowań]	561
[14, 8-9. Sankcje za nieposłuszeństwo wobec powyższych zakazów]	563
[14, 10-11. Mnisi nie mogą mieszkać poza klasztorem i posiadać broni]	563
[14, 12-15. O święceniach i formacji mnichów]	565
[15. O obyczajach mniszek i wizytowaniu ich klasztorów]	567
[16. O beginkach]	569
[17. O zarządzie dobrami instytucji charytatywnych]	571
[18. Biskup ma obowiązek zapewnić utrzymanie duchownym]	575
[19. Świadczenia klasztorów na rzecz legatów papieskich i biskupów]	577
[20. O nienadużywaniu gościnności klasztorów]	577
[21. Zakaz pobierania myta od towarów kościelnych]	579
[22. Przeciw niestosownemu zachowaniu się duchownych]	579
[23. O Liturgii godzin obowiązujących w domach kardynałów]	581
[24. O nauczaniu języka hebrajskiego, arabskiego i chaldejskiego]	583
[25. Zakaz tolerowania publicznego kultu saraceńskiego]	585
[26. Przeciw nadużyciom w działaniu inkwizytorów]	587
[27. O tym samym]	591
[28. Błędy begardów i beginek]	593
[29. O lichwie]	595
[30. O przełożonych kościelnych działających na szkodę klasztorów]	597
[31. O nadużywaniu egzempcji]	601
[32. O uprawnieniach biskupów w kościołach zakonnych]	603
[33. O karach za przemoc względem biskupów]	605
[34. O karach za wymuszanie rezygnacji z beneficjów]	607
[35. Kary za zaniedbywanie nakłaniania do płacenia dziesięcin]	609
[36. O łamiących prawo interdyktu]	611
[37. O respektowaniu interdyktu przez Braci Mniejszych]	613
[38. O regule Braci Mniejszych]	615
Indeks biblijny	639
Indeks dokumentów kościelnych	645
Indeks pisarzy starożytnych i średniowiecznych	661
Indeks imion własnych	665
Indeks nazw geograficznych	669
Indeks rzeczowy	671